

בעל שם טוב על פרקי אבות – פרק ה'

משנה ג - עֲשֶׂה דוֹרוֹת מִנַּח וְעַד אַבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו, שְׁכַל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם וְקִבֵּל (עָלָיו) שְׁכַר כָּלָם:

קטו

בשבח האמונה הפשוטה

ג) עשרה דורות מנח עד אברהם, עד אברהם היה העולם מתנהג באפלה (בראשית רבה פ"ב, ג), שלא היו צדיקי הדור מלמדים את בני דורם ארחות ה" ולא מבקשים

עליהם רחמים, מכיון שבא אברהם התחיל להאיר, ללמד את בני דורו את דרכי העבודה בעבודת הבורא יתברך ומוסר נפשו לעורר רחמי שמים על בני דורו, עד כי גם בעד הרעים והחטאים אנשי סדום ועמורה הוא מתפלל ומבקש רחמים עליהם. בכל זאת הנה בדורו של אברהם אבינו נקרא ההמון וגם ישמעאל, עם הדומה לחמור, אבל בזרע ישראל נקרא ההמון בתואר „עם הארץ“ עם הדומה לארץ, ומה הארץ הכל דורסים עליה, ובה הטביע הקב"ה את כח הצומח להצמיח יכול להחיות את כל החי על פני האדמה ובה נמצאו אוצרות זהב וכסף וכל יקר במחמדי תבל, כך ישראל אשר כפלת הרמון רקתך (שיר השירים ו, ז) שגם הריקנין מיראת אלקים, מלאים מצות כרמון. ומה גם המקיימים את המצות בתום לב, בפשטות דאמונה פשוטה, שהם עמי הארץ עם הדומה לארץ כמו שכתוב (מלאכי ג, יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ.

(ספר הזכרונות עמוד 50)

משנה ד - עֲשֶׂה נְסִיוֹנוֹת נְתֻנְסָה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם וְעִמְד בְּכֶלָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם:

קטז

הנסיון – הסתלקות הדעת

ד) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם. כתיב והאלקים ניסה את אברהם, אמר הבעל שם טוב זללה"ה, שבעת הנסיון לאדם הוא בבחינת הסתלקות הדעת, וביאר בזה לשון הכתוב והאלקים ניסה את אברהם, שאלקים הוא מוחין דקטנות כידוע ואז ניסה את אברהם כשהי' בבחינת הקטנות.

(מאור עינים, פ' נשא)

משנה ה - עֲשֶׂה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבּוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְעֲשֶׂה עַל הַיָּם.

קיז

שרה פתחה שער לפקידת עקרות

ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים. בשם הריב"ש ענין נס הוא שנתחדש הדבר בפעם ראשון על הטבע נקרא נס, ואח"כ נעשה זה טבע ג"כ, וכן מביא שם בשם האריז"ל וכן שמעתי מפי הרב ר' משה בר' נחמן קאסיוויר ז"ל על מה שארז"ל ביום שנפקדה שרה אמנו נפקדו עמה כמה עקרות, אין הפירוש שנפקדו עמה כמה עקרות בו ביום דא"כ אינו מוכח שהפקידה הוא בשביל שרה אלא שמא הוא בשביל אחרת, אבל הפירוש הוא ששרה אמנו פתחה הצנור של פקידת עקרות שנעשה נס גדול על ידה ואח"כ כשנפקדת עקרה עד ביאת המשיח הכל הוא על ידי אותו הצנור שפתחה שרה וכו'.

(תולדות יעקב יוסף, פ' צו; רב ייבי בחידושי תהלים פרק כ"ד)

משנה ח - עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בְעָרְב שֶׁבֶת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלוּ הֵן, פִּי הָאָרֶץ, וּפִי הַבְּאֵר, וּפִי הָאֵתוֹן, וְהַקְּשֵׁת, וְהַמָּוֶן, וְהַמְּטָה, וְהַשְּׁמִיר, וְהַכֶּתֵב, וְהַמְּכַתֵּב, וְהַלּוּחֹת. וַיֵּשׂ אֲמָרִים, אָף הַמְזִיקִין, וְקִבּוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילוּ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוֹ. וַיֵּשׂ אֲמָרִים, אָף צָבַת בְּצֶבֶת עֲשׂוּיָה:

ק"ח

העני זוכה לדבר בכל יום עם השי"ת

(ח) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות... והמן. כתיב ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. שמעתי בשם ריב"ש, שיש זכייה לעני שבכל יום יש לו רשות לדבר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, כי העשיר נותן לו השם יתברך מזונות, בפעם אחת עשירות הרבה, שיהיה די כל ימי חייו, ואינו צריך לגשת לבקש בכל יום מזונות מאת השם יתברך, רק אם הוא צדיק הרבה ויש לו שכל שגם כשיש לו מזונות, אם ח"ו לא יתן השם יתברך חיות בתוך מזונותיו לפרנסו לא יועיל כלום, והראיה חולה שיש לו מזונות ואינו יכול לפרנס את עצמו באותן מזונות אבל העני מחמת דוחקו שאין לו מה לאכול, צריך בכל יום לגשת ולבקש מאת השם יתברך מזונות, נמצא שזוכה העני שמדבר לפני השם יתברך בכל יום, ועוד שהעני צריך השם יתברך לזכור אותו בכל יום, להזמין לו פרנסתו בכל יום ויום, אבל לעשיר אין השם יתברך צריך לזכור אותו בכל יום, כי כבר נתן לו בפעם אחת על כל ימי חייו.

(ר"ב ייבי, תהלים י"ג)

משנה טז - אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי לְבֵית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, שֹׁכֵר הַלִּיכָה בְּגֵדוֹ. עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ, שֹׁכֵר מַעֲשֵׂה בְּגֵדוֹ. הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה - חֲסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה - רָשָׁע:

קכג

הרע מתעלה על ידי מעשה הטוב

(טז) ארבע מדות בהולכי בית המדרש, הקשה מרן הריב"ש לא הולך ולא עושה מה זה חושב בהולכי בית המדרש, ומתרחץ, רע מבחין הטוב, כי אם לא היה הרע לא היה ניכר הטוב, כיתרון האור מן החושך, ולכן גם הרשע והשוטה נקרא מהולכי בית המדרש, כי מהשוטה הזה אתיא תועלתא לחכמה, ואמר מרן שכמעט יש כח לרע לעלות על ידי זה, כי הוא צורך לעולם, אבל משם אורידך נאם ה' אמן.

(נוצר חסד פרק ה')

משנה כא - כָּל מִי שֵׁיֵשׁ בְּגֵדוֹ שֶׁלֹּשָׁה דְבָרִים הִלְלוּ, מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוֹ. וְשִׁלְשָׁה דְבָרִים אֲחֵרִים, מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע. עַן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנִפְשׁ שֶׁפָּלָה, מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוֹ. עַן רָעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנִפְשׁ רְחֵבָה, מִתְלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע. **מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע.** תלמידיו של אברהם אבינו, אוכלין בעולם הזה ונותנים בעולם הבא, שְׁנֵאמַר (משלי ח), לְהַנְחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ, וְאַצְרִיתֵיהֶם אֲמַלֵּא. אֲבָל תְּלַמְּדוֹ שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע יוֹרְשִׁין גִּיהֶנֶם וְיוֹרְדִין לְבָאָר שַׁחַת, שְׁנֵאמַר (תהלים נה), וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לְבָאָר שַׁחַת, אֲנָשֵׁי דְמִים וּמְרָמָה לֹא יִחַצּוּ מֵימָה, וְאֲנִי אֲבַטַח בָּךְ:

קל

מידות של צדיקים ומידות של רשעים

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע. הקושיא עצומה: איזו שאלה היא זו? הרי ההבדל ביניהם הוא כהבדל בין האור ובין החושך. ויש לבאר זאת על פי משל: שר אחד שכר אנשים שיעשו מלאכתו בשדה. וברצותו שהעבודה תיעשה על ידיהם בשלימות ערך לפנייהם סעודה גדולה לפני צאתם לעבודה. באו לסעודה המבוגרים הראויים לעבודה וגם נערים. שאלו הממונים על העבודה: מה עושים כאן הנערים? הרי אין הם מסוגלים לעבוד! נענו המבוגרים ואמרו: מדוע אין הם מסוגלים לעבוד? הרי גם הם חשובים כמבוגרים. יצאו לשדה לחרוש ולזרוע; עבדו המבוגרים והנערים לא עשו כלום. שאלו הממונים על העבודה: מדוע אין הנערים עושים כלום? נענו המבוגרים: הרי עוד קטנים הם וכיצד אפשר להם לעבוד? תמהו הממונים: הכיצד? לאכילה ולשתיה הם כגדולים, ולעבודה הם קטנים?

והנה ידוע כי הרשעים משתמשים בכל המידות הרעות לטובתם הם — לאכילה ולשתיה ולבלות זמנם בנעימים. יש להם עין גדולה, שכל מה שיש להם אינו מספיק להם, לעולם אינם שבעים ותמיד הם מבקשים עוד. וכן רוח גבוהה ונפש רחבה וכדו' — כל המידות הרעות משמשות לרשעים לעניני העולם הזה ובשביל העולם הבא אין הם עושים כלום. ולעומת הצדיקים משתמשים בכל אותן המידות הרעות — לטובה. כי יש להם לצדיקים עין גדולה ברוחניות, שכמה שהם עובדים את השם מעט הוא להם ומשתוקקים לכהנה וכהנה וכן כל המידות הנ"ל משמשות להם לעבודת הבורא וכל חייהם למען קדושת שמו יתברך. וזהו ששאלו חכמינו: מכיון ששניהם — גם תלמידי אברהם אבינו וגם תלמידי בלעם הרשע משתמשים באותן המידות, מה ביניהם? ועל זה השיבו: אלו אוכלים בעולם הזה ונוחלים עולם הבא, מכיון שהם משתמשים במידות הרעות לטובה בעולם הזה כדי לקבל שכר בעולם הבא. אולם תלמידי בלעם הרשע אוכלים ושבעים ואינם חושבים על העולם הבא. בענינים אלה של אכילה ושתיה הם גדולים ונוחלים את העולם הזה במלואו, ולכן אין להם מקום בעולם הבא ויורשין גיהנום. כי אי אפשר להיות גדולים לגבי אכילה ושתיה וקטנים לגבי עבודה. (אוצר משלי חסידים)

משנה כב - ?הוֹדָה בְּן תִּימָא אוֹמֵר, הָיָה עֵץ פְּנֵמֶר, וְקָל פְּנֵשֶׁר, וְרָץ פְּצָבִי, וְגִבּוֹר פְּאָרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמַיִם. הוּא הִזָּה אוֹמֵר, עֵץ פְּנֵים לְגִיהֵנָם, וּבִשְׁת פְּנֵים לְגֵן עֵדֶן. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ שְׁתַּבְּנָה עִירְךָ בְּמִהְרָה בְּיָמֵינוּ וְתִן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ:

קלג

ערום ביראה

כב) עז כנמר וקל כנשר. דוד המלך עליו השלום שר ברוח קדשו להשם: „חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך“ (תהלים קי"ט). ואפשר להבין פסוק זה בדרך משל. יצר חרע רודף תמיד את האדם ומנסה כל התחבולות כדי להשיא לו עצה רעה. והאדם עושה הכל כדי לחיחלץ ממנו. והנה יש שהאדם רוצה לקום בהשכמת הבוקר, בחוץ כפור גדול או גשם שוטף, ורצונו של האדם עז לקום לעבודת הבורא לתורה או לתפלה. והיה כי יקום האדם במחשבה תחילה ללכת לבית המדרש ללמוד, מיד יפגע בו מנוול זה ויתחיל להתגרות בו ולדבר על לבו: הלא ידעת, כי חלוש הנך ואם תלך בצינה כזאת ללמוד עלול אתה להצטנן ולאבד על ידי זה הרבה ימי לימוד; מוטב שתנוח כעת למען אשר תוכל אחר כך להרבות בלימוד. ויש הרבה אנשים שמתפתים על ידו. לכן אין אדם צריך לחשוב שהוא קם לשם שמים, אלא יחשוב בלבו שהוא קם בהשכמה כדי להתחיל מבעוד יום בעסקיו, והיצר הרע לא ישים לב אליו, ואחרי כן ירוץ מיד לבית המדרש.